

Makedonski energetska sektor nagrizaju nebrojeni problemi, prije svega zapuštena infrastruktura i rasprostranjena korupcija. Posljedice tog lošeg vođenja sustava su već dulje vrijeme vidljive: zagađenje, porast socijalnih nejednakosti i energetske siromaštva. Makedoniji kao maloj, balkanskoj zemlji bez mora, nedostaju prirodni resursi poput prirodnog plina i nafte. Osim pomanjkanja tih dvaju najviše korištenih izvora energije, Makedoniji nedostaju financijska sredstva, infrastruktura te potrebna znanja za odgovornu upotrebu onih prirodnih resursa koje posjeduje. Kombinacija navedenih čimbenika dovodi ju u ozbiljne, kako energetske, tako i društvene izazove.

Da bismo bolje razumjeli energetska sustav Makedonije, treba pogledati na koji je način sistem uopće uspostavljen. Kratkim pogledom u prošla vremena možemo zaključiti da, iako se uprava sustava konstantno mijenjala, temelj čini infrastruktura koja vuče nasljeđe iz socijalističke Jugoslavije. Da ta infrastruktura nije zadržana i primjereno korištena, društvena neravnoteža je mogla biti i veća.

Onečišćenje, visoke cijene, masovna eksploatacija ugljena i klasne razlike samo su neki od društvenih posljedica koje ovaj sektor stvara. Štoviše, razni izvještaji pokazuju da oko 60% makedonskih domaćinstava živi u energetske siromaštva za koji je jedan od kriterija nemogućnost zagrijavanja stambenih prostora na najmanje 21°C. Znatna broj takvih kućanstava koristi "alternativne" izvore topline kao što su spaljivanje gume, plastike, papira ili nekvalitetno drvo, a kao što znamo, takvi postupci negativno utječu na okoliš, zdravlje i kvalitetu života uopće.

Liberalizacija kao rješenje

Makedonija je prije tranzicijskog perioda bila u relativno dobroj poziciji što se tiče osnovne energetske infrastrukture, ali je potom dio te strukture oštećen, ukraden ili privatiziran. Taj je sustav postao krhkim i porasla je potreba za investiranjem. K tome, rasprave oko ulaganja u energetska sustav nikad nisu dovele do toga da se zagovara racionalna i odgovorna eksploatacija izvora koju bi provodile javne kompanije. Umjesto toga, makedonske političke elite odlučile su da je liberalizacija najbolje rješenje.

Tako je 2005. sistem proizvodnje i distribucije energije doživio svoje veliko restrukturiranje. Državna energetska kompanija Elektrostopanstvo na Makedonija podijeljena je na tri dijela: proizvođača električne energije - ELEM, operatora energetske mreže - MEPSO i ESM koji je zadužen za distribuciju. Potonjeg, ESM, u aprilu 2006. kupila je austrijska kompanija EVN, čime je distribucija električne energije predana u ruke privatnoj kompaniji. Sve te kompanije bile su optužene za korupcijske radnje, a ELEM je zbog toga nedavno opet došao pod povećalo javnosti.

Energetska sektor ima veoma važnu ulogu u ekonomskom i društvenom životu Makedonije.

Oni koji kontroliraju resurse imaju moć, a da bi ih kontrolirali služe se korupcijskim metodama. Brojni problemi povezani s korupcijom bili su navedeni u izvješćima međunarodnih organizacija. Jedan od njih je Izvještaj o napretku Europske komisije, a ondje je istaknuto da je u cijelom setu najproblematičnija javna nabava kroz javno-privatno partnerstvo. Takav tip partnerskih odnosa doprinosi opstanku fenomena “zarobljavanja države” pošto poziv za prikupljanje ponuda koje javne firme upućuju privatnim većinom služi partikularnim, a ne društvenim interesima. Dodamo li tome i loše upravljanje firmama, imamo neke od glavnih uzroka neučinkovitog energetskeg sustava, visokih cijena i zagađenja. Međutim, ovi primjeri ne govore samo o nepravilnostima u makedonskom energetskeg sustavu, nego i o klasnim odnosima te odnosima moći u makedonskom društvu.

Mjesta korupcije

Elektrane Makedonije ili ELEM, najveći je proizvođač struje u državnom vlasništvu. Iz vlastitih postrojenja donosi oko 96% ukupne domaće proizvodnje električne energije. Njegove termoelektrane s ukupnom snagom od 825 megavata proizvode 5000 gigavatsati, a njegove hidroelektrane s ukupno 538 megavata 1200 gigavatsati struje godišnje. Samo rudarsko-energetski kombinati Bitola i Oslomej proizvode oko 80% ukupne struje dok ELEM-ove hidroelektrane proizvode 16% ukupne električne energije iz domaćih postrojenja. Najznačajniji rudarsko-energetski kombinat, spomenuta REK Bitola, jedna je od najkontroverznijih javnih kompanija. Njezine koncesije privatnim firmama u posljednje su vrijeme u središtu rasprava, a posljednji skandal povezan je s tenderom vrijednim preko 17 milijuna eura. Rukovodioci firme Transmed koja je na spornom natječaju iz 2011. dobila sredstva osumnjičeni su da su falsificirali dokumente kako bi pobijedili na natječaju, a detalji nepoštenih pogodbi otkriveni su za vrijeme afere prislušivanja prilikom koje se moglo čuti bivšeg premijera Nikolu Gruevskog kako osobno dogovara posao. Kad je skandal otkrilo Specijalno tužiteljstvo, vlasnik kompanije pobjegao je iz zemlje i nekoliko se mjeseci skrivao. Nedavno se vratio, a istraga je u tijeku.

Još je svježiji slučaj u čijem je središtu kompanija trenutnog zamjenika ministra za ekonomske poslove, Koče Anguševa. Njegova firma Feroinvest dobila je na natječaju 2,6 milijuna eura za opskrbu REK Bitole gumenim remenima za prijenos ugljena. Skandal su otkrile i proširile opozicijske stranke. Službeno je objašnjenje zamjenika ministra da se kompanija javila na natječaj prije nego je on dobio svoju funkciju zamjenika ministra i da njegova firma sve radi transparentno. I ovaj se slučaj još uvijek rješava.

Drugi skandal uključuje Zorana Konjanovskog, bivšeg ministra obrane i dugogodišnjeg upravitelja REK Bitole. On je 2010. godine zajedno s dvanaesticom direktora optužen za

potpisivanje 742 računa s iznosima većim od onih u ugovorima. Time su oštetili kompaniju za 7 milijuna eura. Međutim u rujnu 2011. javni tužitelj u Bitoli odbacio je kaznenu prijavu protiv onih koji su uključeni, tvrdeći da se slučaj ne odnosi na kazneno gonjenje po službenoj dužnosti. Na temelju prikupljenih dokaza Ureda za forenzičku istragu, utvrđeno je da nikakva ekonomska šteta nije nanesena REK Bitoli. Uprava REK-a opravdavala se da je do prekršaja došlo, ali da računi nisu bili izmišljeni jer je ugovorena firma obavila dogovorene radove, a prekoračenje se dogodilo prilikom, neočekivanih popravaka.

Dodajmo i to da mnogi REK Bitolu prepoznaju, osim kao najveći pogon za proizvodnju električne energije, i kao najveći pogon za proizvodnju izbornih glasova. Svjesni moći i važnosti kombinata, političke elite, osim što zapošljavaju isključivo članove svoje stranke, nastoje uspostaviti kontrolu nad sindikatom i oduzeti tako radničkim organizacijama bilo kakav značaj.

Koje su alternative?

Proizvodnja i distribucija električne energije nije jedini energetska problem u zemlji. Makedoniju pati nedostatak energetske alternative, stoga tema plinifikacije zemlje zadobiva sve veću pažnju. Potencijalno rješenje uglavnom se vrti oko spajanja na Južni tok. To bi trebalo osigurati znatnu količinu plina za Makedoniju, no politizacija tog pitanja čini projekt nestabilnim i sporim. Pitanje plinifikacije je još kompliciranije u kontekstu makedonske kandidature za EU jer bi se Makedonija kao zemlja kandidatkinja trebala pridružiti projektu poštujući europske zakone o energetici. Zbog te nesigurnosti Makedonske vlasti trebale bi razmotriti poduzimanje konkretnih koraka ka pridruživanju Transjadranskom plinovodu. Kako god da bilo, čak i da se plinifikacija uskoro pokrene, Makedonija će i dalje imati probleme s lošim sustavom električne energije. Kriza električne energije koja se dogodila 2012. razotkrila je sve slabosti sistema, pa se sad veliki napori ulažu u ublažavanje tih slabosti. Makedonija treba intenzivno nastaviti s energetske reformama kako bi ublažila posljedice porasta cijene energije - treba poboljšati tržište grijanja, energetske učinkovitost, poticati lokalne plinifikacijske projekte i nastaviti s plinifikacijskim planovima na središnjoj razini. Valjalo bi intenzivnije razmotriti pitanja energetske sigurnosti kao što su prirodni plin, i trebalo bi se spojiti na što više plinovoda. Osim plina, Makedonija treba pokušati s alternativnim izvorima energije. Sve te investicije trebaju uvažiti potrebe stanovništva, okoliša, industrije i efekata koji će imati na različite demografske skupine. Ukoliko ne uvažavaju, Makedonija će nastaviti putem ogromnih nejednakosti, zagađenja i energetske siromaštva.

Izvor: bilten